

Pääesikunnan henkilöstöosasto (kirjaamo.pe@mil.fi)

Puolustusvoimissa on säilytettävä tunnustukseton elämäkatsomustieto!

Mitä erityistä merkitsee 15-vuotiskausi 1999–2013 puolustusvoimissa? Vastaus: Tuon ajan valtionkirkkoihin kuulumattomalla varusmiehellä oli **1)** oikeus olla osallistumatta mihinkään kirkolliseen tilaisuuteen ja **2)** hänellä oli oikeus osallistua kirkollisten oppituntien sijasta sekulaariin elämäkatsomustiedon opiskeluun (vaikka sitäkin oikeutta kyllä rikkoi kaikille yhteinen sotilaspapin ensimmäinen oppitunti).

Vaadin näitä samoja oikeuksia myös valtionkirkkoihin kuuluville varusmiehille vuosina 2009–2012 eduskunnan oikeusasiamiehelle osoittamissani kirjoituksissa (15 kpl; paria sivua vaille 150 sivua). Apulaisoikeusasiamies Jussi Pajuojan lopullinen päätös 30.12.2013 tuki vaatimuksiani.

Kuitenkin nämä molemmat oikeudet ovat nyt vaarassa kaikkien osalta.

Tarkastelen oikeuksia 1) ja 2) niiden uhkineen.

1) Hankin hiljan vihdoinkin (kaikkien asiakirjavihkojen kopioineen) eduskunnan oikeusasiamies Lauri Lehtimajan 8.12.2000 antaman päätöksen kanteluihin uskonnonvapautta puolustusvoimissa koskevassa asiassa. Sotilaiden velvollisuudesta osallistua paraatijumalanpalvelukseen oli kannellut Vapaa-ajattelijain liitto ry 31.7.1998 (dnro 1566/4/98) sekä Panssariprikaatissa palvellut kapteeni 20.10.1998 (dnro 2129/4/98); kapteeni kanteli 19.8.1999 (dnro 2718/4/99) myös sotilaspapin uskonnollisia ilmaisuja sisältäneestä puheesta kotiuttamistilaisuudessa.

Pääesikunta antoi 25.11.1998 (täydennettynä 31.5.2000) Vapaa-ajattelijain liiton kantelun johdosta ohjeen, jonka mukaan valtionkirkkoihin kuulumattomille tulee suoda mahdollisuus olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen. Oikeusasiamies: ”Katson, että näissä ohjeissa turvataan riittävällä tavalla yksilön uskonnon ja omantunnon vapaus perusoikeusuudistuksen hengen mukaisesti. Ohjeista käy yksiselitteisesti ilmi, että nykyisin puolustusvoimissa tulkitaan paraatiin sisältyvät lyhyetkin hartaushetket uskonnon harjoittamiseksi ja että uskontokuntiin kuulumattomille annetaan tosiasiallinen mahdollisuus olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen.”

Kannattaa myös katsoa pääesikunnan lausuntoa (371/3.4/D/I/13.11.1998) Vapaa-ajattelijain liiton kantelusta:

Tämä oikeus [olla osallistumatta vakaumuksensa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen] ei ole riippuvainen oikeuteen vetoavien määrästä, eivätkä tilaisuuden lyhyt kesto, sen liittyminen juhlapäivän viettoon tai käytännön ongelmat myöskään ole merkityksellisiä oikeuden toteuttamisen kannalta.

Kuitenkin *Ruotuväki*-lehden 3/2014 (6.2.2014) jutussa ”Pitääkö kirkkoon kuuluvan osallistua hartauteen?” kenttäpiispa Pekka Särkiö vastaa kysymykseen ”Miten muutos vaikuttaa muuhun uskonnonharjoitukseen [kuin kirkollisen työn oppitunteihin!]?” uhkaavasti seuraavaa:

– Jumalanpalvelusten ja hartausten rinnalla voidaan mahdollisesti järjestää korvaavaa eettistä toimintaa. Sotilasparaateilla on pitkä kulttuurinen perinne. Niihin liittyvä kenttähartausta voidaan rinnastaa esimerkiksi koulujen juhlissa laulettaviin suvi- ja jouluvirsiin tai joulu-evankeliumiin, jotka ovat osa suomalaista kulttuuria.

Rinnastus koulun juhliin viittaisi siihen, että kenttäpiispa haluaisi ja kuvittelisi voivaksakin pakottaa jälleen kaikki osallistumaan kenttähartauteen. On siksi syytä katsoa, miten tuo eduskunnan perustuslakivaliokunnan kanta (PeVM 10/2002 vp), että koulun juhlia ei esimerkiksi niihin mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta voida pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavina tilaisuuksina, sitten tulkittiin koulumaailmassa.

Päätöksessään 6.6.2005 (dnro 1705/4/03) rehtori Satu Honkalan kanteluun Opetushallituksen tiedotteesta ja muistiosta 6.6.2003 *Perusopetuslain muutoksen vaikutukset uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetukseen sekä koulun toimintaan* eduskunnan apulaisoikeusasiamies Ilkka Rautio lausui tässä kysymyksessä seuraavaa:

Kannanotto: Katson, että tiedotteen kyseisestä kohdasta ei voi johtaa johtopäätöstä, jonka mukaan oppilaat voitaisiin pakottaa koulun juhlissa osallistumaan uskonnon harjoittamiseen. Pidän asianmukaisena sitä, että tämänkaltaisessa ohjeessa viitataan eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausumaan.

(Tätä kannanottoa taas ei voi tulkita väärin niin, että koulun juhlan osana virsi eli laulettu rukous muka menettäisikin uskonnonharjoitusluonteensa, jolloin mitään pakottamista uskonnonharjoitukseen ei siis edes voisi esiintyä.)

Opetushallitus julkaisi sitten uudet tiedotteet ja muistiot sekä perusopetuksen (28.2.2006) että lukiokoulutuksen (31.3.2006) osalta. Koulun perinteisten juhlien osalta niihin sisältyi nyt seuraava teksti:

(Peruskoulu) Tarvittaessa huoltajien kanssa voidaan sopia oppilasta koskevista yksilöllisistä järjestelyistä ja mahdollisesta vaihtoehtoisesta toiminnasta, mikäli vakaumus estää osallistumisen juhlaan tai sen osaan.

(Lukio) Tarvittaessa opiskelijan kanssa sovitaan opiskelijaa koskevista yksilöllisistä järjestelyistä ja mahdollisesta vaihtoehtoisesta toiminnasta.

Kirjatessaan näin uusiin ohjeisiinsa kouluissa jo entuudestaan noudatetun käytännön, että myös koulun juhlien uskonnollisista osista tai niiden tähden koko näistä juhlistakin voi vakaumuksellisista syistä kieltäytyä, Opetushallitus myös tunnusti tuntevansa koulumaailman todellisuuden eduskunnan perustuslakivaliokuntaa paremmin.

Puolustusvoimilla taas on kenttähartauksien osalta jo 15 vuotta sitten annetut ohjeensa ja vakiintuneet käytäntönsä. Mutta on ehkä aiempaa suurempi tarve erottaa kenttähartaus selvästi muusta varsinaisesta paraatijuhlasta nyt, kun kenttähartauteen osallistumattomuus on pelkkä ilmoitusasia valtionkirkkoihin kuulumattomillekin. Uskonnon ja omantunnon vapautta paremmin kunnioittavaa sekä uskoakseni myös kenttähartauksiin osallistuvien varusmiesten motivaatiota lisäävää olisi vielä siirtyminen osallistumattomuusilmoituksista osallistumisilmoituksiin.

Tarkastelenpa asiaa henkilökohtaiselta kannaltani. Päätin keskikoulussa ollessani kieltäytyä aseista, vaikka tuohon aikaan aseistakieltäytyjät joutuivat paljolti vankilaan, mihin sitten itsekkin olin valmis. Olympiastadionilla kutsunnoissa huomautin kuuluvaan ääneen, että aseistakieltäytymistiedote tai -lomake oli vanhentunut; joku järjestäjistä tuli myöntelemään. En kuitenkaan tehnyt kieltäytymisilmoitustani vielä tuolloin, koska pelkäsin, etten saisi lykkäyksiä. Mutta näiden kokemusteni perusteella uskallan sanoa, että jos olisinkin mennyt asepalvelukseen, olisin ehdottomasti kieltäytynyt kenttähartauksista, vaikka silloin siis olisinkin rikkonut sääntöjä; olisin nimittäin myös tavoitellut sääntöjen vastaavaa korjaamista. Kuvittelen, että se ei olisi estänyt minua etenemästä palveluksessa tavalla, johon olisin muutoin mahdollisesti halunnut ja pystynyt. Tai, jos sitä ei olisi enää sallittu, vahinko ei olisi koitunut itselleni; varusmiespalvelukseni kesto olisi tuskin ainakaan pidentynyt. Ero on ratkaiseva verrattuna mahdolliseen kapinointiin koulunkäynnissä. Toisaalta olisin ehkä sittenkin kieltäytynyt aseista siitä eettiseen vakaumukseen perustuvasta vakavasta omantunnon syystä, että minun olisi ollut väärin alistua kenttähartauspakon muodostamaan uskonnonvapauteni loukkaukseen. Mutta miksi minun olisi sitten ollut uskonnonvapauteni tähden kärsittävä siviilipalveluksen rangaistusluontoinen pitkä kesto? Tai ehkä en edes olisi päässyt siviilipalvelukseen, vaan olisin hullusti joutunut vankilaan. Vaan olisipa myös oikeudenkäynnistä tullut kummallinen!

Kiistan minkä tahansa uskonnonharjoittamisen olevan osa suomalaista kulttuuria. Mutta toivon uskonnonvapauden sitä aina olevan, puolustusvoimissakin.

2) Lainaan samasta *Ruotuväki*-lehden jutusta myös kenttäpiispa Särkiön vastauksen kysymykseen ”Miten kirkollisen työn oppitunnit muuttuvat?”:

– Aiheet nousevat jo tällä hetkellä pitkälti sotilaskoulutuksesta käsin. Tunneilla käydään läpi muun muassa sodan ja rauhan etiikkaa, tappioihin valmistautumista ja kaatuneiden huoltoa. Yksi vaihtoehto on, että sotilaspapin oppitunnit olisivat eettistä opetusta ja Saksan sekä Viron tapaan kaikille palvelusta. Kristilliseen etiikkaan osana eurooppalaista kulttuuria viitataan jatkossakin. Esimerkiksi kultaista sääntöä ja kymmentä käskyä ei voi ohittaa. Apulaisoikeusasiamies on todennut, että sotilaspappi on pätevä järjestämään ja antamaan myös uskonnollisesti neutraalia eettistä opetusta.

Kenttäpiispan on huomattava, että uskonnollisesti neutraaliin eettiseen opetukseen ei voi yhdistää kristillistä etiikkaa ja että vain edellinen voi olla yhteistä.

2a) Kantelussani itse pidin sotilaspappeja pätemättöminä vastaamaan elämänkatsomustiedon opetuksesta, sillä heillä tuskin kellään on lukion elämänkatsomustiedon opettajan pätevyyttä. Pidin myös vääränä, että heillä on tästäkin huolimatta tähän tehtävänsä yksinoikeus.

2b) Palaan oikeusasiamies Lehtimajan päätökseen, sillä se liittyy myös kaatuneiden huollosta opettamiseen. Panssariprikaatin kapteeni, joka ilmeisestikään ei kuulunut mihinkään uskonnolliseen yhdys-

kuntaan (eikä yleisemmin mihinkään ”uskontokuntaankaan”) oli 20.10.1998 pyytänyt yksityiskohtaisesti selvyyttä myös seuraavaan asiaan: ”Miten voin olla varma, ettei minua sota-aikana kaatuessani siunata uskonnollisin menoin.” Oikea vastaus valitettavasti on, että hän ei mitenkään voi olla siitä varma. Lehtimaja kuvasi kapteenin kysyvän, kuinka varmistetaan se, ettei sota-aikana kaatuvaa, uskontokuntiin kuulumatonta sotilasta siunata uskonnollisin menoin. Siis ikään kuin kapteeni olisi kysynyt, millä mahdollisilla *toimilla* hän voisi varmistaa, että häntä ei sota-aikana kaatuessaan siunattaisi uskonnollisin menoin. Mutta kapteenihan oli huolestunut siitä, eikö *pelkkä* hänen uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomuutensa sitä (johdonmukaisuuden vuoksi) takaisi. Lehtimajan kannanoton mukaan kirkkoon kuulumattoman henkilön hautaan siunausta ei toimiteta, jos vainaja on selvästi ilmaissut tahtovansa toisin; pääesikunnan kirkollinen osasto oli todennut lausunnossaan, että jos vainajan kielteinen kanta on tiedossa, siunausta ei toimiteta. Tämä ei tietenkään ollut sitä, mitä kapteeni kaipasi. Itse koen erityisen ilmaisun vaatimisen loukkaavaksi; ja kuinka sen edes voisi tehokkaasti tehdä?

Jo tuolloin oli kuitenkin hautaamattoman ruumiin pahennusta herättävä käsittely tuomittu rikossa haularauhan rikkomisena. Sitä kapteeni ei ehkä tiennyt, mutta voisin uskoa hänen kantelunsa pohjana olleen hänessä herännyt pahennus mahdollisuudesta joutua haudatuksi uskonnollisin toimituksin.

Myöhemmin säädetty hautaustoimilaki asettaa sitten vainajan etusijalle ohi omaisten.

Itse olen tehnyt aiheesta kolme kantelua oikeuskanslerille sekä rikosilmoituksen, mutta kaikki tuloksetta. Mutta on arvokasta tietää, että ennen minuakin oli jo ongelmasta kanneltu.

Johtopäätökseni on, että sotilaspappi on sopimaton elämäkatsomustiedossa kaatuneiden huollosta opettamaan. Vastaväite, että siunaamiskäytäntöhän ei ole tullut tuomituksi, ei asiaa korjaa, vaan herättää vain sitä suuremman suuttumuksen sekä käytäntöä että sitä puolustavia sotilaspappeja kohtaan.

2c) Kanteluissani moitin sitä, että elämäkatsomustiedon opetusta ei ollut kunnolla normitettu ja siitä tiedotettiin huonosti, ja vaadin sille itsenäistä asemaa kirkollisen työn rinnalle ”korvaavan” opetuksen sijasta. Koin nämä moitittavat seikat osoitukseksi sotilaspappien motivoitumattomuudesta hoitaa tehtäväänsä elämäkatsomustiedon suhteen.

Kanteluissani arvioin myös minulle toimitettuja elämäkatsomustiedon opetusmateriaaleja. Huomasin niissä kirkollisia piirteitä, kuten erityisesti varusmiespapin ”Kaatuneiden huollon” oppitunnissa, vaikka opetuksen tulisi olla nimenomaan tunnustuksetonta, sekulaaria. Se kertoo opettajien väärästä asenteesta elämäkatsomustietoa kohtaan ja sotilaspappien heille asetetun opetuksen valvonnan tehtävän huonosta hoidosta.

Johtajaksi kasvamisen oppitunnilla universaali kultainen sääntö oli hyvin kristillisessä muodossa. Sellainen pilaa opetuksen.

Lukion elämäkatsomustiedon oppikirjan luku ”Valtio sotakoneena: onko oikeutettuja sotia?” taas oli tarjonnut oivan, tunnustuksettoman pohjan asiaa koskeneelle puolustusvoimien elämäkatsomustiedon oppitunnin materiaalille.

Sotilasvakuutuksesta ei ollut omia oppimateriaalejaan, vaikka nimenomaisesti se neutraalina ja vähemmän tunnettuna olisi ansainnut paremman huomion. Taustamateriaalitkin koskivat uskonnollista (sotilas)valaa, ja niissä saatettiin halventaa (sotilas)vakuutusta.

2d) Kantelukirjoitusteni laatimisen jälkeen löysin Karin Isotalon käytännöllisen teologian pro gradu-tutkielman ”*Kunhan se on mielenkiintosta se asia*” — *Puolustusvoimien kirkollisesta työstä vapautettujen varusmiesten kokemuksia ensimmäisestä sotilaspapin oppitunnista ja korvaavasta elämäkatsomustiedon opetuksesta* (Helsingin yliopisto, huhtikuu 2012). Minua kiinnostaa nyt tuo ensimmäinen sotilaspapin oppitunti.

Haastatelluista varusmiehistä moni arvosteli ensimmäistä, kaikille yhteistä sotilaspapin oppituntia jo yksinomaan siksi, että yhteisen tunnin piti pappi. Se teki oppitunnin heille kristilliseksi. Sotilaspappi olikin tarjonnut mahdollisuuden poistua paikalta, jos joku olisi kokenut sotilaspapin läsnäolon vakamuksensa vastaiseksi. Kukaan ei ollut poistunut, mutta sehän ei mitätöi ongelmaa. Haastateltujen mukaan oppitunnilla myös käsiteltiin kristillisiä aiheita. Rippikoulun käynnin ja kasteen saamisen mainostaminen koettiin painostavana. Varusmiehen kysymyksestä Raamatun kannasta sotaan oli virinnyt keskustelu, joka oli turhauttanut kirkkoon kuulumattomia. Voin ymmärtää kysymyksen provosoituneen siitä, että kyseessä oli nimenomaan sotilaspapin oppitunti. Taululle oli heijastettu ristin kuva, ja pappi oli laulanut laulun, jonka aiemmin kirkkoon kuuluneet varusmiehet mainitsivat olleen kristillissävytteisen.

Päätelen, että sotilaspappi opettajana ja sisällössä kristillisiä piirteitä olivat huono ja tarpeeton juttu niille, jotka olivat hakeneet vapautusta juuri kirkollisista oppitunneista.

2e) Palaan nyt kenttäpiispan vastaukseen kirkollisen työn oppituntien muuttumisesta. Särkiön tarjoama vaihtoehto, että sotilaspappien oppitunnit olisivat kaikille palveluksena olevaa eettistä opetusta, ei voisi tietenkään enää olla kirkollista työtä. Mutta tällöin opetuksessa ”jatkoksakin” viittaaminen kristilliseen etiikkaan ”osana eurooppalaista kulttuuria” ei kävisi, vaan opetuksen olisi oltava tunnustuksetonta, sekulaaria, aivan kuten elämäkatsomustiedon opetuksen on ollut oltava.

Kultainen sääntö on sangen universaali, ja sen yhdistäminen juuri kristinuskoon olisi väärin. Se ei myöskään kata koko etiikkaa yleisluontoisuudessaan ja rajoituksissaan. Kyseessä olisi yritys pitää kirkkoa esillä.

Opetukselle asetettu tavoite, ettei kymmentä käskyä voisi ohittaa, on peruste kieltäytyä osallistumasta koko opetukseen. Wikipedia kertoo, että kymmenen käskyä ovat juutalais-kristillisen uskon mukaan Jumalan ihmiselle Mooseksen välityksellä Siinain vuorella antamat käskyt. Niiden perustelu lepää siis usko(i)nnossa. Yksi niistä, ”älä tapa”, oli lähtökohtana 2c)-kohdassa mainitsemani keskustelussa, ja sen käsittely olikin sitten osaa haastatelluista loukkaavasti uskonnollista.

2f) Kenttäpiispan tarjoama vaihtoehto olisi kai siis monen valitettavasti ainakin kouluun tavoittelemaa kaikille pakollista, yhteistä uskontotietoa, joka olisi uskonnonopetusta sekin. Mutta kenttäpiispa Pekka Särkiö olisi siis piispoista ensimmäinen ja ainoa, joka sitä tavoittelisi. Haluaako hän siis päästä antamaan tukea niille, jotka haluavat pakottaa kaikki uskontotietoon?

Vai olisiko niin, että yhteiset etiikan oppitunnit ovat puolustusvoimissa (tai -ministeriössä) joidenkin muiden tahojen ajamia, ja kenttäpiispa Särkiö sitten vain yrittäisi pelastaa sen, mikä kirkolliseen opetukseen hänen mielestään olisi pelastettavissa eli järjestää yhteinen eettinen opetus uskontoiseksi, erityisesti siis kristilliseksi? Ehkä nuo muut tahot haluaisivat opetuksen olevan sekulaaria, mutta ovat liian voimattomia sitä sellaiseksi normittamaan.

Vai onko niin, että sekulaaria, tunnustuksetonta elämäkatsomustiedon opetusta — tai olkoon se sitten vaikka nimeltään tunnustukseton etiikka — vihataan ja pelätään nyt niin paljon, että se halutaan puolustusvoimissa tuhota?

2g) Koulussa elämäkatsomustieto syntyi Vapaa-ajattelijain liiton pääsihteerin Erkki Hartikaisen kanneltua vuonna 1979 tuolloin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomille, uskonnonopetuksesta vapautetuille peruskoulun oppilaille tarkoitetun uskontojen historia ja siveysoppi -oppiaineen uskonnollisesta opetussuunnitelmasta kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen noudattamista valvovalle YK:n ihmisoikeuskomitealle. Siitä tapauksesta pitäisi nyt ottaa varteen, ja säilyttää suosiolla tunnustukseton elämäkatsomustiedon opetus puolustusvoimissa aivan riippumatta siitä, mikä kirkollisten oppituntien tulevaisuus on.

Yhteisestä uskontoisesta opetuksesta kieltäydyttäisiin vakaumussyistä. Itse en siihen osallistuisi.

Mutta elämäkatsomustiedon opetuksen aiheet — sikäli kuin niitä on kiinnitetty — nousevat jo tällä hetkellä pitkälti sotilaskoulutuksesta käsin aivan, kuten kenttäpiispa haastattelussaan sanoi kirkollisista oppotunneista. Siksi uskontoisen etiikan opetuksesta joko luvatta, epävirallisen luvan turvin tai aivan virallisella luvallakin kieltäytyneille varusmiehille olisi kuitenkin annettava sekulaarin etiikan opetusta, olkoonkin, että aluksi ehkä itseopiskeluna.

Elämäkatsomustieto palaisi siis vääjäämättä takaisin. Siksi älköön sitä vietäkö nyt edes hetkeksi.

Jouni Luukkainen, matematiikan dosentti
puheenjohtaja, Pääkaupunkiseudun ateistit ry (www.ateistit.fi)
Wallininkuja 2 C 53, 00530 HELSINKI
050 4480 295, (09) 7534 703; jouni.luukkainen@helsinki.fi